

ПРЕГЛЕД НА ПРАКТИКАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ СЪДИЛИЩА В
МАТЕРИЯТА НА СЪПРУЖЕСКИТЕ ИМУЩЕСТВЕНИ ОТНОШЕНИЯ С
МЕЖДУНАРОДЕН ЕЛЕМЕНТ*Христо Ангелов*A REVIEW OF BULGARIAN COURTS PRACTICE IN MATTERS RELATING TO
INTERNATIONAL RELATIONSHIPS IN REM BETWEEN SPOUSES*Hristo Angelov*

Abstract: *The article examines the practice of Bulgarian courts regarding the determination of jurisdiction over matters relating to relationships in rem between spouses. The provision of the Bulgarian Private International Law Code (Article 8 of the Code) provides that under the terms established by Article 7, the Bulgarian courts shall have jurisdiction over matters relating to relationships in personam and in rem between spouses. Article 7 of the Code provides that matrimonial matters shall be cognizable in the Bulgarian courts if one of the spouses is a Bulgarian national or is habitually resident in the Republic of Bulgaria.*

Key words: *practice, relationships in rem between spouses, jurisdiction*

В настоящата статия ще бъде направен преглед на практиката на българските съдилища при определянето на компетентността по дела, свързани с имуществените отношения между съпрузи. В тази материя няма действащ акт на Европейския съюз (ЕС), затова и изложението ще има за свой основен предмет разпоредбите на родния Кодекс на международното частно право (КМЧП)¹.

Следва да държим сметка обаче, че в материята, тясно свързана със семейните имуществени отношения, действа регламент, уеднаквяващи въпросите относно определяне на компетентност по брачни дела. Това е Регламент (ЕО) № 2201/2003 на Съвета от 27 ноември 2003 година относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по брачни дела и делата, свързани с родителската отговорност, с който се отменя Регламент (ЕО) № 1347/2000 (Регламент Брюксел IIa)². **Въпросът за имуществените последици на развода³ е генетично свързан**

с този за имуществените отношения между съпрузите.

Все пак основен акцент е поставен върху анализа на приложението на чл. 8 КМЧП при определянето на компетентността на българските съдилища в материята на съпругеските имуществени отношения. На съответните места в изложението е споменато и Предложението за Регламент на Съвета относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения по въпроси, свързани с имуществения режим между съпрузи (Предложението).

На първо място е необходимо уточняване на понятието „дела относно имуществени отношения между съпрузите“ и отличаването му от други сходни понятия.

Както изтъква Тодоров в своята монография, посветена на международните семейни и

¹ Обн. ДВ бр. 42 от 17 май 2005, посл. изм. ДВ бр. 100 от 21 декември 2010.

² За анализ на регламент Брюксел IIa вж. **Натов, Н., Б. Мусева, В. Пандов, Т. Ценова, Д. Сърбинова, Ст. Йордански, Е. Цанев, М. Станков.** Регламентът Брюксел IIa – Коментар. С.: Сиела, 2014.

³ Относно имуществените последици на развода вж. **Цанкова, Ц., М. Марков, А. Станева, В. Тодорова.** Коментар на новия Семейен кодекс. С.: ИК Труд и право, 2009, с. 203 – 229.

наследствени правоотношения⁴, в различните правни системи въпросът за имуществените отношения между съпрузите се класифицира систематично по различен начин. В системата на англо-американското право този въпрос се отнася към вещното право. Във френската правна система, материята се включва към въпроса за правните сделки “за разлика от другите правни системи, които прикрепят режима на семейното имущество било към вещноправния статут, било, по-често, към последиците от брака”⁵. Що се отнася до германската правна система, въпросът за съпругеските имуществени отношения се отнася към семейното международно частно право (МЧП).⁶

I. Съдебна делба на съсобственост, възникнала вследствие на прекратяване на брака

Делбата на съсобственост може да се осъществи както доброволно, така и по съдебен ред. Съдебната делба замества непостигнатата доброволна делба⁷. Съдебната делба е особено исково конститутивно производство, по реда на което се установява и принудително осъществявава потестативното право за делба.⁸ Интерес представлява въпросът, дали при наличие на международен елемент съдебната делба на съсобственост, възникнала като резултат от прекратяването на брака, познава някакви особености на фона на останалите хипотези на съсобственост.

Съдът на коя държава е компетентен да се произнесе по иск за делба на недвижим имот – съдът по местонахождението на имота или съдът на държавата, чиито граждани са бившите съпрузи или в която имат своето общо обичайно местопребиваване? Практиката на българските съдилища се насочва към първото разрешение – компетентност по местонахождение на недвижимия имот.

Така например определение № 395 от 09.08.2010 г. по ч. гр. д. № 140/2009 г. на Върховен касационен съд (ВКС) оставя в сила определението на въззивния съд, потвърждаващо определение на първоинстанционния съд, с което е „прек-

ратено частично производството по делото до-сежно включените в делбената маса” имоти, намиращи се в друга държава членка. Според съда са неоснователни доводите на жалбоподателя, че в случая компетентността на съда следва да бъде определена съгласно правилата на чл. 8 във вр. с чл. 7 КМЧП, при положение, че се касае за делбено производство, при което компетентността следва да се определи по правилата на чл. 22, пар. 1 от Регламент (ЕО) №44/2001 на СЪВЕТА от 22 декември 2000г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (Регламент Брюксел I).

Аргумент в същата насока дава и практиката на Съда на Европейския съюз (СЕС), който приема, че понятието “вещни права”, употребено в чл. 22, пар. 1 Регламент Брюксел I, следва да се тълкува автономно, като то обхваща само исковете за определяне на обхвата, съдържанието, собствеността или владението на недвижимата собственост или съществуването на други права *in rem*.⁹

Българския съд намира за неоснователни доводите на жалбоподателя, че в случая следва да се приложат нормите на чл. 7 и чл. 8 от КМЧП, тъй като първата разпоредба касае компетентността относно брачни иски, каквито в случая не са предявени, а втората – компетентността по дела за лични и имуществени отношения между съпрузи, т.е. между лица, които са в брак. Въпросът е компетентен ли е българският съд да разгледа спора между бивши съпрузи за делба на недвижим имот, намиращ се извън територията на Република България? На този въпрос правилно съдът отговаря отрицателно, тъй като в случая съдът в държавата, където се намира имотът, е изключително компетентен относно делбата на този имот.

Следователно делбата на съсобствен имот, съсобствеността върху който е възникнала след прекратяване на съпругеската имуществена

⁴ Вж. **Тодоров, Т.** Международни семейни и наследствени правоотношения. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1994, с. 123.

⁵ **Loussouarn, Y., Bourel, P.**, Droit International Prive, Paris, 1978, p. 494, цит. по **Тодоров, Т.** Международни семейни..., с. 123, бележка под линия 48.2.

⁶ **Kropholler, J.**, Internationales Privatrecht, Tubingen, 1990, S. 312, цит. по. **Тодоров, Т.** Международни семейни..., с. 123, бележка под линия 48.3.

⁷ **Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. С.: Сиела, 2012, с. 726.

⁸ **Пактам.**

⁹ **Тодоров, Т.** Международно частно право. Европейският съюз и Република България. С.: Сиби, 2010, с. 192.

общност не попада в категорията дела относно имуществени отношения между съпрузите. Компетентността в случая ще се определя по Регламент (ЕС) № 1215/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 12 декември 2012 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела (Регламент Брюксел Ia), който отменя Регламент Брюксел I (44/2001).

Следва да се отбележи, че в Предложението за регламент компетентността на съдилищата относно имуществените отношения между съпрузи ще обхваща и въпросите за делбата на съпругеско имущество. В обяснителния меморандум към Предложението¹⁰ е отчетен фактът, че „съдебните производства, свързани с имуществения режим между съпрузи, често имат за предмет делбата на съпругеското имущество, предизвикана от прекратяването на брака поради смъртта на единия от съпрузите или раздялата им”.

По-нататък е изтъкнато, че по тази причина съдът, компетентен по въпросите, свързани с наследството и завещанията, в съответствие с **Регламент (ЕС) № 650/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 4 юли 2012 година относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения и приемането и изпълнението на автентични актове в областта на наследяването и относно създаването на европейско удостоверение за наследство** (Регламент наследяване)¹¹, е компетентен също да разгледа делбата на съпругеското имущество, предизвикана от откриване на въпросното наследство или завещание.

С цел съобразяване със съществуващите общностни инструменти е дадена възможност за учредяване на компетентност относно имуществените отношения на съпрузите и на съда, компетентен да разглежда производства за развод, унищожаване на брака или законна раздяла съгласно разпоредбите на Регламент Брюксел Ia – чл. 4 от Предложението.

В Обяснителния меморандум¹² е изтъкнато, че чл. 5 от Предложението „предвижда отделни правила за компетентност, които се прилагат извън производствата за уреждане на наследството или раздялата на двойката (например,

когато по инициатива на съпрузите се извършва промяна в имуществения им режим). Списък с йерархично изброени критерии за привръзка позволява да се определи държавата-членка, чиито съдилища са компетентни да разглеждат производства, свързани с имуществения режим между съпрузи. Предложените критерии са общото обичайно местопребиваване на съпрузите, последното общо обичайно местопребиваване, ако единият съпруг продължава да живее на същия адрес, или обичайното местопребиваване на ответника. Тези критерии са широко разпространени и често съвпадат с местоположението на имуществото на съпрузите.”

От казаното дотук можем да направим следния извод – към настоящия момент е разумно въпросите за делбата на имоти, съсобствеността върху които е възникнала като следствие от прекратяване на съпругеската имуществена общност, да не бъдат подчинявани на уредбата на компетентността по чл. 8 КМЧП, като се даде предпочитание на чл. 24, т. 1 от Регламент Брюксел Ia. Не е удачно прекратяването съсобствеността да се подчинява на различни правила за компетентност в зависимост от източника на съсобствеността. De lege ferenda – в Предложението за Регламент са включени и въпросите за прекратяването на съсобствеността, възникнала след прекратяване на брачната връзка. Мислимо в практически план е тази компетентност да важи по отношение на първата фаза на съдебната делба. Що се отнася на втората фаза на съдебната делба, никой друг съд, освен съда по местонахождение на недвижимия имот, не може да бъде компетентен.

II. Искът по чл. 24, ал. 4 от Семейния кодекс (СК)

Относно квалификацията на иска по чл. 24, ал. 4 СК (оспорване на разпоредителна сделка с общ недвижим имот извършена само от единия съпруг) съществуват различни становища. Според Ненова с пегитума на исковата молба се иска унищожаването на сделката.¹³ В по-новата съдебна практика се приема, че в случая се иска обявяването на разпоредителната сделка за относително недействителна спрямо неучаствалия в нея съпруг.¹⁴

¹⁰ Достъпно на интернет адрес <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014PC0126>, вж. с. 7.

¹¹ Изследване на Регламент 650/2012 – **Йордански, Ст.** Наследяване по завещание в международното частно право. С., 2012.

¹² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014PC0126>, вж. с. 8 от Предложението

¹³ **Ненова, Л.**, (нова редакция М. Марков). Семейно право, книга първа. С.: Софи – Р, 2009, с. 302.

¹⁴ **Пак там**, с. 303 – 304, вж. цит. съдебни решения

Въпросът, който ни интересува в случая, е дали искът по чл. 24, ал. 4 СК попада в категорията спорове относно имуществените отношения между съпрузите.

В определение № 1594 от 23.4.2013 г. по гр. д. № 383/2012 г. на Окръжен съд – Благоевград е отбелязано, че иск с правна квалификация чл. 24, ал. 4 СК не попада в приложното поле на Регламент Брюксел I, респективно Брюксел Ia. Съдът постановява, че не е компетентен да разгледа спора, тъй като в случая се касае до спор относно имуществени отношения между съпрузи и компетентността му не може да се обуслови от местонахождението на имота.

Фактите по казуса – спорът относно разпоредителната сделка касае имот, намиращ се на територията на Република България. Съпрузите са гръцки граждани, като заедно с това както в исковата молба, така и в отговора на исковата молба не се излагат твърдения те да имат обичайно местопребиваване в Република България – напротив, страните посочват, че живеят извън България – в Гърция.

Определението е обжалвано и след проведения инстанционен контрол е отменено, след което Окръжен съд – Благоевград разглежда делото, като се произнася с решение по съществуването на спора – решение № 4943 от 5 декември 2013 г. по гр. д. № 383/2012 г.

Иск със същата квалификация – по чл. 24, ал. 4 СК и наличие на международен елемент е предявен и пред Окръжен съд – Добрич. Двама румънски граждани – съпрузи, с местожителство в Румъния притежават имот в България. Единият от тях се разпорежда с имота, без съгласието на другия. Българският съд приема, че е компетентен със следните аргументи, съдържащи се в Решение № 561 от 30.11.2011 г. по гр. д. № 964/2010 г. на I състав на Окръжен съд – Добрич:

Направените от ответника А. Р. възражения за неприложимост на българското материално и процесуално право, съответно за неподведомственост на делото на българския съд, са неоснователни. В случая не става дума за дело за имуществени отношения между съпрузи по смисъла на чл. 8 от КМЧП, за да се преценява наличието на визираните в чл. 7 от Кодекса предпоставки за разглеждането му от български съд, в какъвто смисъл са наведените от втория ответник доводи. Видно от приетото като доказателство решение на румънския съд, към момента на образуване на настоящото дело бракът между ищцата и първия ответник е прекратен с

влязло в сила съдебно решение, с което решение окончателно е поделено и семейното имущество. Настоящият иск безспорно попада сред визираните от чл. 109 от ГПК искове. Съгласно чл. 12, ал. 1 от КМЧП, делата по чл. 109 от ГПК относно намиращи се в Република България недвижими вещи, са изключително подведомствени на българските съдилища. Разпоредбата на чл. 29 от КМЧП предвижда, че българските съдилища разглеждат делата по българското право. От друга страна, чл. 94, ал. 5 от КМЧП урежда приложимото право при липса на избор по отношение на недвижим имот, като нормата предвижда, че важи презумпцията, че договорът е в най-тясна връзка с държавата, в която се намира недвижимата вещ.

Важно уточнение – чл. 12 КМЧП се прилага, когато не са налице предпоставките за прилагане на Регламент Брюксел I (съответно Брюксел Ia). Съгласно чл. 2, пар. 1, Регламент Брюксел I не се прилага тогава, когато ответникът няма местоживееене на територията на държава членка. Тъй като е налице местоживееене на ответника на територията на Румъния, то остава да изясним дали иск по чл. 24, ал. 4 СК попада в обхвата на Регламент Брюксел I.

Възможни са две разрешения в случая – да приемем, че искът по чл. 24, ал. 4 СК касае определяне на обхвата, съдържанието, собствеността или владението на недвижимата собственост или съществуването на други права *in rem*, с което да обосновем приложението на чл. 22, пар. 1 Регламент Брюксел I, или, да отчетем спецификата на съпругеските имуществени отношения и да отнесем определянето на компетентността по иска, с който се оспорва разпоредителната сделка с обща недвижимата вещ, към чл. 8 КМЧП.

Съдът, цитирайки макар и неправилно чл. 12 КМЧП, очевидно дава предпочитание на приложението на Регламент Брюксел I, а именно чл. 22, пар. 1. Според мен това разрешение почива и на чисто прагматични и не толкова юридически аргументи – местонахождението на имота в случая е на територията на България и за оспорващата сделката страна би било по-полезно да се снабди с решение на български съд, с което се обявява за недействителна спрямо нея разпоредителната сделка.

Другото разрешение отговаря в по-голяма степен на нормативната реалност, като в негова подкрепа могат да се приведат систематични и телеологични аргументи. Съществуването на чл. 8 КМЧП в българския правен мир е извикано за

живот, за да уреди именно споровете относно имуществените отношения между съпрузите. Систематичното място на чл. 24, ал. 4 СК в гл. IV, посветена на имуществените отношения между съпрузите оправдава прилагането на чл. 8 КМЧП. Целта на законодателя е да учреди ясна и сравнително широка компетентност на българския съд, като му предостави възможност да се произнесе и относно сделки с недвижими имоти, които не се намират на територията на България. Следователно не бива да ни притеснява и обратната ситуация – при отсъствието на визираните в чл. 8 КМЧП условия, българският съд би следвало да отклони своята компетентност, въпреки че недвижимият имот се намира на територията на България.

Заслужава внимание и следният въпрос – от значение ли е съществуването на брачната връзка към момента на предявяването на иска, щом такава е съществувала към момента на сключването на оспорваната разпоредителна сделка с имота? По отношение на цитираните съдебни актове – в решение № 4943 от 5 декември 2013 г. по гр. д. № 383/2012 г. на окръжен съд Благоевград се отбелязва, че лицата са съпрузи и към момента на предявяването на иска, докато в Решение № 561 от 30.11.2011 г. по гр. д. № 964/2010 г. на Окръжен съд – Добрич се изтъква, че *“видно от приетото като доказателство решение на румънския съд, към момента на образуване на настоящото дело бракът между ищцата и първия ответник е прекратен с влязло в сила съдебно решение, с което решение окончателно е поделено и семейното имущество”*.

Не би следвало определянето на международната компетентност на българските съдилища при искове по чл. 24, ал. 4 СК да се поставя в зависимост от евентуален развод, настъпил след едноличното разпореждане с общ за съпрузите недвижим имот.

В обобщение следва да отбележим, че към настоящия момент в практиката на българските съдилища не се споделя идеята за приложението на чл. 8 КМЧП по отношение на иска по чл. 24, ал. 4 СК.

III. Иск по чл. 56 СК

Напълно мислима в практически план е и следната хипотеза – две лица български граждани, обичайно местопребиваващи в чужбина, разтрогват брака си в тази чужда държава. Компетентният орган на тази страна обаче се задоволява само да прекрати брачната връзка, без да

се произнесе относно евентуалните имуществени последици на развода. Възможно ли е в този случай някой от съпрузите – български граждани, да поиска български съд да се произнесе по въпроси, свързани с развода? Отговорът следва да бъде положителен. В този случай възниква въпросът, сезираният български съд как следва да определи своята компетентност – на базата на КМЧП или на Регламент Брюксел Па?

С определение по чл. 280, ал. 1 ГПК № 587 от 29.04.2014 г. по гр. д. № 1079/2014 г., ВКС не допуска касационно обжалване на решение на пловдивски окръжен съд, потвърждаващо решение на пловдивски районен съд, с което е предоставено ползването на семейно жилище (намиращо се в Канада) на единия от бившите съпрузи. Делото е за развод и спорът между страните е висящ само досежно ползването на семейното жилище.

Определение № 587 от 29.04.2014 г. по гр. д. № 1079/2014 г. заслужава интерес, тъй като с него се засяга поставения по-горе въпрос – как се определя компетентността на българския съд относно спорове, свързани с имуществените последици на развода. Ако българският съд беше сезиран с иск за развод, същият по силата на чл. 322, ал. 2 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК) задължително щеше да разгледа иска за ползване на семейното жилище. Тъй като бракът е прекратен от чужд компетентен орган, без същият да се произнесе относно ползването на семейното жилище, единият от вече бившите съпрузи завежда иск по чл. 56 СК пред българския съд. Как съдът да определи компетентността си в случая?

Първият вододел следва да бъде поставен на плоскостта национално-общностно право. Регламент Брюксел Па не се отнася до въпроси относно имуществените последици на брака, а намира приложение при определяне на компетентността за прекратяване на брачната връзка. Съображение 8 на Регламент Брюксел Па ни дава насока при определянето на приложното поле на акта на Европейския съюз. Там е казано, че „по отношение на решенията за развод, законната раздяла на съпрузите или обявяването на брака за нищожен, настоящият регламент се отнася само до разтрогването на родителските връзки¹⁵ и не трябва да се занимава с въпросите за основанията за развода, **имуществените последици на брака** или други допълнителни въпроси. Следователно компетентността на съда по висящият спор следва да бъде определена съгласно разпоредбите на КМЧП – това съображение е изтъкнато

¹⁵ Преводът е неточен, сравни например английската езикова версия – dissolution of matrimonial ties, немската – Auflösung des Ehebandes, френската – dissolution du lien matrimonial. Правилния превод би бил „брачните връзки”.

от ВКС макар и във връзка с определяне на допустимостта на обжалването по следния начин – „така поставеният въпрос не е идентичен с настоящия, защото за конкретния случай Регламент /ЕО/ 2201/2003г. на Съвета на Европа (има се предвид Съвета, Съвета на Европа не е институция на ЕС, а отделна организация – б. а.) е неприложим /семейното жилище не е в държава членка на Съюза, а в Канада/ и страните по настоящето делото нямат обичайно местопребиване на територията на държава членка на Съюза и гражданство на друга държава членка на Съюза, а са български граждански и за тях е приложим Кодекса на международното частно право. Съгласно чл. 7 и чл. 8 от КМЧП – брачните искове са подведомствени на българските съдилища, които са компетентни и по делата за лични и имуществени отношения между съпрузите.“

Втора разделителна линия може да бъде прокарана между чл. 7 и чл. 8 КМЧП – първият посветен на брачните искове, вторият – на имуществените отношения между съпрузи. Строго погледнато, с решението за развод на чуждия орган, съпрузи вече няма, освен това чл. 56 СК е призван да регулира имуществените последици на развода, затова оправдано е прилагането на чл. 7 КМЧП. В цитираната по-горе част Определение № 587 от 29.04.2014 г. по гр. д. № 1079/2014 г на ВКС се вижда, че съдът се е позовал както на чл. 7, така и на чл. 8 КМЧП. Този въпрос не е критично важен, тъй като в последна сметка компетентността както по брачните искове, така и по споровете относно имуществените отноше-

ния между съпрузи се определя по един и същ начин в нашия КМЧП.

Важното в случая е, че местонахождението на имота няма значение и не то е определящо за компетентността на българския съд. Остава открит въпросът с признаването и изпълнението на българското съдебно решение относно ползването на семейното жилище, намиращо се в друга държава.

На база на цитираните съдебни актове, може да бъде направен следния извод – критерият местонахождение на имота не бива да се абсолютизира, за да обоснове или изключи компетентността на българския съд, в зависимост от това дали имотът се намира на територията на България или на територията на друга държава. Важен е характерът на делото, който влече след себе си приложение на различни нормативни актове, с различен произход – национален и международен, които предвиждат различни разрешения. Следва да се отбележи, че в някои от съдебните актове позоваването на източниците на МЧП не е докрай прецизно, като са цитирани норми, неприложими в конкретната хипотеза.

Все пак заслужава адмирации фактът, че българските съдилища отчитат наличието на международен елемент, който често влече след себе си нуждата от служебно установяване на съдържанието на чуждо право. Този въпрос, поради своята сложност и обхват, заслужава да бъде предмет на отделна статия, посветена на практиката на българските съдилища по чл. 79 КМЧП.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Натов, Н., Б. Мусева, В. Пандов, Т. Ценова, Д. Сърбинова, Ст. Йордански, Е. Цанев, М. Станков. Регламентът Брюксел IIa – Коментар. С., Сиела, 2014. / **Natov, N., B. Museva, V. Pandov, T. Tsenova, D. Sarbinova, St. Yordanski, E. Tsanev, M. Stankov.** Reglamentat Bryuksel IIa – Koментар. S., Siela, 2014.

Цанкова, Ц., М. Марков, А. Станева, В. Тодорова. Коментар на новия Семейен кодекс. С., ИК „Труд и право“, 2009, с. 203 – 229. // **Tsankova, Ts., M. Markov, A. Staneva, V. Todorova.** Koментар на novia Semeen kodeks. S., IK „Trud i pravo“, 2009, s. 203 – 229.

Тодоров, Т. Международни семейни и наследствени правоотношения. С., Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1994. // **Todorov, T.** Mezhdunarodni semeyni i nasledstveni pravootnoshenia. S., Univ. izd. Sv. Kliment Ohridski, 1994

Loussouarn, Y., Bourel, P. Droit International Prive, Paris, 1978, p. 494.

Kropholler, J., Internationales Privatrecht, Tubingen, 1990, S. 312.

Сталев, Ж., А. Мингова, О. Стамболиев, В. Попова, Р. Иванова. Българско гражданско процесуално право. С.: Сиела, 2012, с. 726. // **Stalev, Zh., A. Mingova, O. Stamboliev, V. Popova, R. Ivanova.** Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo. S., Siela, 2012, s. 726.

Тодоров, Т. Международно частно право. Европейският съюз и Република България. С.: Сибир, 2010, с. 192. // **Todorov, T.** Mezhdunarodno chastno pravo. Evropeyskiyat sayuz i Republika Bulgaria. S.: Sibi, 2010, s. 192.

Йордански, Ст. Наследяване по завещание в международното частно право, С., 2012. // **Yordanski, St.** Nasledyavane po zaveshtanie v mezhdunarodnoto chastno pravo, S., 2012

Ненова, Л., нова редакция М. Марков. Семейно право книга първа, С.: Софи-Р, 2009. // **Nenova, L.,** nova redaktsia M. Markov. Semeyno pravo kniga parva, S., Sofi-R, 2009.